

ЛІТЕРАТУРА

1. Боецій Северин. Розрада від Філософії / Северин Боецій; Пер. з лат. Андрій Содомори; передм. Володимира Кондзьолки; прим., покажч. Ростислава Паранька. Вид. 3-тє, випр. і доп. Львів: Апріорі, 2024. 208 с.
2. Історія філософія. Античність та Середньовіччя / за ред. Умберто Еко та Рікардо Федрігі; пер. з італ. О.В.Сминтини, О.А.Юдіна, Ю.В.Григоренко, Д.Ю.Кондакової; худож.-оформлювач О.А.Гугалова-Мешкова. Харків: Фоліо, 2024. 555с.
3. Мозговий, І. П. Неоплатонізм і патристика, або Світло в приємках великої цивілізації [Текст] : монографія / Іван Мозговий. Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. 471 с.
4. Платон Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. К.: Основи, 2000. 355с.
5. Платон. Діалоги: пер. з давньогрецької / передмова В.В.Шкоди, Г.М.Куц; прим. Й. Кобова; ілюстрації І.І.Яхіна; худож.-оформлювач О.А.Гугалова-Мешкова. Харків: Фоліо, 2022. 349 с.

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
lmalex@ukr.net*

Анастасія ШВЕДИК

*Здобувач першого (бакалаврського) освітнього рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
anastasiiashvedyk@gmail.com*

ЦІННОСТІ СЬОГОДЕННЯ ЗА УМОВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабне військове вторгнення росії в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, суттєво вплинуло на трансформацію ціннісних орієнтирів українського суспільства. Цей збройний конфлікт став каталізатором прискорених соціокультурних змін, переосмислення базових аксіологічних установок та формування нової системи цінностей, що відповідає викликам воєнного часу. Як зазначає Є. Головаха: «війна – це не лише зіткнення збройних сил, а й конфронтація різних ціннісних систем, що має далекосяжні наслідки для колективної свідомості» [1].

Актуальність дослідження цінностей сьогодення за умов російсько-української війни зумовлена необхідністю розуміння глибинних трансформацій, що відбуваються в суспільстві під впливом екзистенційної загрози та потребою у формуванні стійкої ціннісної системи, яка сприятиме національній консолідації та резильєнтності.

З початком повномасштабного вторгнення відбулося значне посилення національної ідентичності українців. За даними досліджень Київського міжнародного інституту соціології, частка громадян, які ідентифікують себе передусім як українці, зросла з 65% у 2021 році до 91% у 2023 році [2]. Патріотизм перетворився з абстрактного поняття на дієву цінність, що знаходить вираження у конкретних формах громадянської активності. Як зазначає Кульчицький війна стала своєрідним каталізатором консолідації української політичної нації, прискоривши процеси, які в мирний час тривали б десятиліттями [3]. Національна ідентичність українців набула виразних громадянських рис, що ґрунтуються на спільних цінностях та колективному досвіді протистояння агресору.

Військова агресія актуалізувала питання історичної пам'яті та національної спадщини. Відбувається інтенсивна деколонізація культурного простору та критичне переосмислення історичних наративів. Дослідження Інституту національної пам'яті свідчать про зростання підтримки українських історичних наративів та символів серед населення [4]. Як зазначає Я. Грицак, переосмислення історії відбувається не як абстрактний академічний процес, а як екзистенційна необхідність самовизначення в умовах загрози національному буттю [5].

Одним із найпомітніших ціннісних зрушень стало посилення соціальної солідарності та культури взаємодопомоги. За даними дослідження «Суспільна трансформація в умовах війни» 78% респондентів зазначили, що почали більше допомагати іншим людям після початку повномасштабного вторгнення [6].

Волонтерство перетворилося на масовий соціальний рух та важливий елемент громадянської ідентичності. Як зазначає О. Кожем'якіна, волонтерська діяльність стала не просто формою допомоги, але й способом самореалізації та відновлення контролю над ситуацією в умовах кризи [7].

Військові дії призвели до кардинальної переоцінки цінності безпеки. За результатами опитувань, безпека посіла перше місце в ієрархії цінностей українців у 2022-2023 роках, витіснивши матеріальний добробут, який домінував у довоєнний період [8].

Цікаво, що поняття безпеки трансформувалося – від індивідуального захисту до колективної безпеки та резильєнтності спільнот. Як зазначає В. Степаненко, в умовах війни безпека розглядається не лише як відсутність безпосередньої загрози, але й як здатність громади до самоорганізації та взаємопідтримки [9]. Дослідження свідчать про зростання підтримки демократичних цінностей та європейського вектору розвитку. За даними Фонду «Демократичні ініціативи», підтримка вступу України до ЄС зросла з 68% у 2021 році до 91% у 2023 році [10].

Водночас змінюється розуміння демократії – від формальних процедур до сутнісних характеристик, пов'язаних із захистом свободи, гідності та верховенства права. Як зазначає М. Розумний, війна підкреслила цінність демократії не як набору інституційних механізмів, а як системи, що захищає людську гідність та свободу вибору [11].

В умовах екзистенційної загрози відбувається глибинна переоцінка ставлення до життя та смерті. Дослідження психологічних змін серед населення виявляють зростання цінності «тут і зараз», усвідомленого проживання кожного дня та формування зрілішого ставлення до скінченності буття [12].

Як зазначає Т. Титаренко, досвід близькості смерті часто призводить до парадоксального ефекту – підвищення інтенсивності переживання життя та переоцінки його пріоритетів [13]. Важливою індивідуальною цінністю стала психологічна стійкість (резильєнтність). За даними досліджень, проведених у 2022-2023 роках, понад 60% українців зазначили, що розвинули нові навички психологічної адаптації до стресових ситуацій [14].

«Резильєнтність в умовах війни – це не просто здатність витримувати стрес, але й спроможність зберігати осмисленість існування та особистісне зростання в екстремальних умовах,» – слушно зазначає О. Чабан [15]. Війна призвела до суттєвого переосмислення матеріальних цінностей. Соціологічні дослідження фіксують зниження значущості матеріального добробуту як ключового показника життєвого успіху. Натомість зростає цінність безпеки, родинних зв'язків та можливості самореалізації [16]. Як зазначає О. Балакірєва, криза, спричинена війною, змушує переоцінити споживацькі установки та формує раціональніше ставлення до матеріальних благ [17]. Одним із центральних ціннісних конфліктів воєнного часу є суперечність між цінностями безпеки та свободи. Дослідження демонструють, що українське суспільство загалом схильне шукати баланс між цими цінностями, не жертвуючи критично жодною з них [18].

Марія Кармазіна зазначає, що, на відміну від російського суспільства, де безпека інтерпретується як легітимація обмеження індивідуальних прав, українці розглядають безпеку як необхідну умову збереження свободи, а не її альтернативу [19].

Інший важливий ціннісний конфлікт розгортається між національними особливостями та універсальними демократичними цінностями. Результати досліджень свідчать про формування синтетичної моделі, де національна ідентичність розглядається як особливий шлях реалізації універсальних гуманістичних цінностей [20].

Згідно з дослідженням В. Смолія, в умовах війни українці схильні інтерпретувати європейські цінності не як зовнішній запозичений концепт, а як органічний компонент власної національної ідентичності [21].

Російсько-українська війна спричинила глибинну трансформацію ціннісної системи українського суспільства. На національному рівні відбулося зміцнення ідентичності та патріотизму, на соціальному – посилення солідарності та переоцінка безпеки, на індивідуальному – переосмислення ставлення до життя і смерті та розвиток резильєнтності.

Ці зміни мають амбівалентний характер, поєднуючи як тривожні тенденції (травматизація, мілітаризація свідомості), так і конструктивні (посилення громадянської відповідальності, солідарності, демократичних установок). Розвиток ціннісної системи в повоєнний період залежатиме від здатності суспільства інтегрувати травматичний досвід та трансформувати спонтанні форми солідарності у сталі інституційні практики.

Дослідження цінностей сьогодення в умовах російсько-української війни має не лише теоретичне, а й практичне значення для розробки державної політики, спрямованої на соціальну консолідацію, подолання наслідків війни та формування стійкого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головаха Є. Ціннісні трансформації українського суспільства в умовах війни. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2022. № 3. С. 5-21.
2. Київський міжнародний інститут соціології. Динаміка патріотичних настроїв українців: 2021-2023. Київ, 2023. 45 с.
3. Кульчицький С. Процеси формування політичної нації в умовах російсько-української війни. Український історичний журнал. 2023. № 2. С. 4-18.
4. Інститут національної пам'яті. Деколонізація культурного простору України: аналітичний звіт. Київ, 2023. 78 с.
5. Грицак Я. Історична пам'ять як ресурс національної стійкості під час війни. Україна модерна. 2023. № 31. С. 7-28.
6. Інститут соціології НАН України. Суспільна трансформація в умовах війни: аналітичний звіт. Київ, 2023. 112 с.
7. Кожем'якіна О. Волонтерство як форма громадянської активності в умовах війни. Український соціум. 2023. № 1. С. 54-67.
8. Центр Разумкова. Ціннісні орієнтації українців: динаміка змін 2021-2023. Київ, 2023. 65 с.
9. Степаненко В. Трансформація концепту безпеки в умовах війни. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2023. № 2. С. 23-41.
10. Фонд «Демократичні ініціативи». Європейська інтеграція очима українців: 2021-2023. Київ, 2023. 52 с.
11. Розумний М. Демократичні цінності в умовах екзистенційних викликів. Політичний менеджмент. 2023. № 1. С. 12-29.
12. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Психологічні зміни в суспільстві під час війни. Київ, 2023. 89 с.

13. Титаренко Т. Переосмислення життєвих пріоритетів в умовах війни: психологічний аналіз. Психологічні перспективи. 2023. № 1. С. 86-101.
14. Національний інститут стратегічних досліджень. Резильєнтність українського суспільства: виміри та фактори. Київ, 2023. 73 с.
15. Чабан О. Психологічна стійкість українців в умовах війни: чинники та механізми. Психологічний часопис. 2023. № 2. С. 15-31.
16. Балакірева О. та ін. Соціально-економічні наслідки війни: переоцінка матеріальних цінностей. Економіка України. 2023. № 4. С. 43-59.
17. Балакірева О. Трансформація споживацьких установок українців в умовах війни. Український соціум. 2023. № 2. С. 32-48.
18. Центр соціальних та маркетингових досліджень «SOCIS». Безпека vs свобода: ціннісні орієнтації українців. Київ, 2023. 56 с.
19. Кармазіна М. Політичні цінності українців крізь призму російсько-української війни. Політичний менеджмент. 2023. № 2. С. 5-21.
20. Національний інститут стратегічних досліджень. Національна ідентичність та універсальні цінності: пошук балансу. Київ, 2023. 81 с.
21. Смолій В. Європейські цінності в українському культурно-історичному контексті. Український історичний журнал. 2023. № 3. С. 22-36.

Наталія МОРСЬКА

*Кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
morska_nataliia@tnpu.edu.ua*

ГУМАНІЗМ ЯК ЦІННІСТЬ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Вагома характеристика сучасної об'єктивної реальності – нестабільність, що проявляється у соціальній, політичній, економічній, військовій та ін. галузях суспільного життя. І людство знову і знову потребує фундаментальних моральних орієнтирів, серед яких важливу роль відіграє гуманізм. Гуманізм (лат. *humanitas* – «людяність», *humanus* – «людяний», *homo* – «людина») – це система поглядів, що проголошує найвищою цінністю людину, її гідність, права та свободи. У кризових обставинах саме гуманізм стає тим стрижнем, який здатен утримати суспільство від дегуманізації, жорстокості й руйнації, від «виродження» чи «спотворення» самої сутності людини.

Перші паростки гуманістичної позиції сягають ще стародавніх часів, де у системі поглядів Сократа, Протагора, Демокріта, Аристотеля, Епікура, Конфуція та інших зустрічаються акценти на цінності людини, так званий «древній гуманізм». У класичному розумінні гуманістичні ідеї виникли в епоху Відродження, коли мислителі закликали бачити в людині творця, особистість із правом на розвиток і повагу. Нова ідеологія з'являється як заперечення середньовічної жорстокості, міждержавних війн, безвідповідального ставлення